

Bartók Béla

A meg nem alkuvó magyar

Bartók Béla a Torontál megyei Nagyszentmiklóson (ma Románia) született 1881. március 25-én. Komoly gyermek volt, akiből komoly felnőtt lett, s bár törékeny alkatú, finom vonású férfi volt, egész megjelenése hajthatatlan erőt sugárzott. Édesapját már 7 éves korában elveszítette. Zongoratanárnő édesanyja városról városra költözött, így Bartók gyermekkorában a népi zene különféle változatait hallhatta. Édesanyja kezdte zongorázni tanítani 5 éves korában, és hamarosan felfedezte, hogy fiának abszolút hallása és nagyszerű adottságai vannak. 1899-ben beiratkozott a Budapesti Zeneakadémiára. Ebben az időben a legnagyobb tehetségnek Dohnányi Ernőt tartották, ő és Bartók riválisok voltak, és útjuk életük során gyakran keresztezte egymást.

Bartók még gyerekkorában kezdett el komponálni, de egy időre abba hagyta, hogy a zongorázásra összpontosítson. 1902-ban hallotta Richárd Strausz *Imigyen szóla Zarathustra* című művét, és hallatlanul fellelkesült. „Azonnal fejest ugrottam Strausz műveinek tanulmányozásába, és újra elkezdtem komponálni.”

Bartók a nemzeti jelleget és a XIX. századi zenei gondolkodást egyesítette, forradalmian erőteljes kifejező eszközökkel.

Alacsony, törékeny termetű férfi volt, akiben robbanékony lelkerő rejlett, és aki akkor sem tért le a maga kompromisszumot nem ismerő útjáról, amikor azzal kellett szembenéznie, hogy sohasem fogják játszani a zenéjét. Makacs integritás és mindent átható humanizmus motiválta ezt az embert. Akkor sem tagadta meg igazságességét, amelybe beletartozott hogy nem alkuszik meg a náciizmussal, amikor úgy látta, másutt kell otthon teremteni. Mindig és minden időben készen állt arra, hogy szembeszegüljön az uralkodó hatalommal, a zenéje és a szabadsága védelmében.

1915-ben, amikor nagy nehezen sikerült elérnie hogy előadják 1-1 művét, végre műsorra tűzték, 1. *szvit*-jét, de erősen megcsonkított formában. Bartók azonnal tiltakozó levelet küldött a Budapesti Filharmóniai Társaságnak, rámutatva, hogy a mű „egyes tételei között oly szoros a tematikai összefüggés, hogy némelyik tétel egyes ütemei egyenesen érthetetlenek, ha nem előzte meg azt a többi tétel.”

„Ilyen körülmények között ki kell jelentenem, hogy rendkívüli hála köteleznék ha soha többé egyetlen művet nem adnák elő. Kérhetem ezt annál inkább, mert a sajátos budapesti viszonyok amúgy is arra kényszerítettek engem, hogy négy év óta mint zeneszerző mindennemű nyilvános szerepléstől távol tartsam magam, és azóta írt műveimet nyilvánosság elé ne vigyem.”

Muszorgszkij mellett Bartók volt a valaha élt legnagyobb nemzeti zeneköltő, és nemigen akadt muzsikájában olyan hangjegy, amelyet ne itatna át a magyar *melosz*. A világ egyik legnagyobb népzene-tudósa lévén – nemzetközi tekintélyre tett szert tudományos népzene-kutatásaival – szülőhazája zenéjének dallamai, ritmusai, hangsorai annyira beleivódtak a lényébe, hogy automatikusan ezekben gondolkodott. „Kodály és én a Kelet és a Nyugat szintézisét akartuk megcsinálni.”

Bartók fejlődésvonalában a nagy irányváltás 1905-ben keletkezett be, amikor Kodály Zoltánnal vidékre ment népzene-t gyűjteni. Egy Edison-féle fonográfot vittek magukkal, amellyel sok száz hengernyi anyagot vettek fel. A népdalok tanulmányozása és osztályozása Bartók energiájának jó részét lekötötte egész életében. Megfiatalító erőt fedezett fel az általa „parasztdaloknak” nevezett zenében. Ennek a zenének a java formailag változatos és tökéletes. Ráadásul „bámulatos” a kifejezőereje, ugyanakkor „teljesen mentes minden érzelgősségtől, minden felesleges cikornyától”. „El sem képzelhetünk alkalmasabb kiindulópontot egy zenei reneszánszhoz, nem is lehet nagyszerűbb tanítómestere egy zeneszerzőnek mint a parasztnének ez a fajtája.” A zeneszerzőnek mindössze annyi a dolga, hogy „az ő országának a parasztnéjét olyan alaposan megismerje, mint a saját anyanyelvét.”

„Bármilyen furcsán hangzik is, mégsem riadok vissza annak hangoztatásától, hogy minél primitívebb egy dallam, annál különösebb harmonizálást, illetve kíséretet kaphat.”

De ha egy zeneszerző ezen a nyelven akart írni, elengedhetetlen volt hogy tonális közegben dolgozzék. Itt tér el egymástól Bartók és a bécsi atonális iskola. A zeneszerző váltig állította, hogy az „igazi” népzene-t, amely tonális, nem lehet összeegyeztetni Schönbergnek atonalitásával. Végző fokon természetesen minden zenedarab értéke egyenes arányban áll a zeneszerző tehetségével. „Inkompetens zeneszerzők kezében sem a népzene, sem bármilyen más zenei anyag soha nem válik jelentékennyé... Minden ilyen esetben az eredmény egyenlő a semmivel.”

Ha ritkán adták is elő Bartókot, zenéje erősen hatott az európai hivatásos zenészekre. Sokkal többet beszéltek róla Magyarországon kívül, mint a saját hazájában, ahol bizony egy csöppet sem volt próféta. Zenéjét atonálisnak minősítették, holott erőteljes disszonanciái

ellenére sem volt az. Csak 1920 után írt egy olyan művet, amely többé-kevésbé népszerű lett, ez pedig a *Táncsvitt*. A 20-as évek második felére érett be teljesen az ő stílusa. Egész sor nagy mű keletkezett: *Cantata profana*, az első két zongoraverseny, a négy utolsó vonósnégyes, *Szonáta két zongorára és ütőhangszerekre*, Zene húros hangszerekre, ütőkre és cselesztára - sokan ezt tartják az ő fő művének – a 2. *hegedűverseny* és a vonósenekari *Divertimento*. Ennek a periódusnak zenéjét nagyfokú személyesség és férfias erő jellemzi. Mindezt egyfajta vad és disszonáns nemzeti jelleg foglalja keretbe. Kemény hangzásuk alapján azonnal és eltéveszthetetlenül fel lehet ismerni őket.

A politikai tekintetben érzékeny Bartókot sokkolta a nácizmus terjedése. Az 1938. március 11-13-án lezajlott Anschluss után tudta, hogy el kell hagynia a hazáját, mert Ausztria után Magyarország következik. Mint egy Svájcban élő barátjának írta:

„Az a veszély fenyeget, hogy Magyarország behódol ennek a rabló és gyilkos rendszernek. El sem tudom képzelni, hogyan élhetnék, vagy – ami ugyanolyan fontos – hogyan dolgozhatnék egy ilyen országban.”

58 éves volt, és a saját családján kívül még támogatnia kellett az édesanyját is. 1939-ben, amikor meghalt az édesanyja, Bartók úgy döntött, hogy elmegy szülőföldjéről, Magyarországról, és a következő évben már az Egyesült Államokban volt, és a szerző ott is élte le az utolsó éveit. Halála előtt végrendelkezett, és ennek az írásnak egyik bekezdése jól illusztrálja a szabadelvű gondolkodását, és a diktatúrával szembeni gyűlöletét:

„Ha netán halálom után utcát akarnának nevemről elnevezni, vagy ha nyilvános helyen velem kapcsolatban emléktáblát akarnának elhelyezni, akkor kívánságom ez: Mindaddig, amíg a budapesti volt Oktogon-tér és a volt Körönd azoknak az embereknek a nevére van elnevezve, akiről jelenleg van, továbbá mindaddig amíg Magyarországon erről a két emberről elnevezett tér vagy utca van, rólam az országban ne nevezzenek el teret, sem utcát, sem nyilvános épületet; velem kapcsolatban emléktáblát ne helyezzenek el nyilvános helyen.”

Halálos ágyán akárcsak Schubert, amiatt panaszkodott, hogy „az a baj, hogy tele poggyással kell elmennem.”

Halála után néhány évvel már Bartók volt az egyik leggyakrabban játszott modern zeneszerző. A zenekari *Concerto* nemcsak repertoár darab lett, hanem szinte lesöpörte A *Petruská-t* és a *Klasszikus szimfóniát*. Kezdő pianisták a *Mikrokozmosz* hat füzeten nőtték fel, melynek 153 darabja között éppúgy található könnyű mint nehéz, és céljuk az, hogy a fiatalok megismerkedjenek a modern billentyűs hangzással. Világszerte általános tananyagká váltak. Különösen csodálták a hat vonósnégyest. A szerző halála után egyre gyakrabban adták elő

őket, és sokak szerint Beethoven utolsó kvartettjei óta a legnagyobb kamara-művek. E művek nyelvezetét magunkba kell szívni, ehhez pedig sokszor kell hallani őket. Ha így teszünk, a zene letisztul. Minden gazdagsága és bonyolultsága ellenére távolról sem olyan nehéz, mint ahogy első hallásra vélnénk. Előtűnnek a mindig jelenlévő magyar ritmusok és népies dallamtöredékek, és a diszsonanciák ahelyett, hogy ijedelmet keltenének, serkentően hatnak. Azok a csikorgó szekundok és szeptimek, azok a hatalmas, egymásba illeszkedő akkordok, azok a paraszti zene modalitásaiból származó harmóniák, azok a vad és excentrikus ötödök, és hetedek, mind közvetlen érzelmi megnyilatkozássá alakulnak át.

Mint maga Bartók oly kitartóan hangsúlyozta, ő nem elsősorban „nemzeti”. Olyan zeneköltő, aki történetesen abban hitt, hogy a népzene a maga tiszta állapotában megtermékenyítő erő is lehet. Ezt mint komponista és nem mint folklorista akarta bebizonyítani. Kemény, nyers muzsikát írt, amely senkitől nem kért kegyelmet, és a legjobb művei a XX. század egyik legerőteljesebb muzsikuskélményét tükrözik.

Székesfehérvár, 2020. 03. 27.

Hartyáni Ágnes

Forrás:

Harold C. Schonberg: A nagy zeneszerzők élete